

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

GÖMÖRI GYÖRGY

Az 1566-os év és Zrínyi Miklós Paul Melissus költészetében

J. J. Boissard 1598-ban De Brynél, a Majna melletti Frankfurtban könyvet adott ki *Icones virorum illustrium* címmel, amelyben közölte a kor jelesebb férfiúinak arcképét, róluk rövid életrajzot is mellékelve. A Schede néven a Palatinátusban született Paulus Melissusról azt írja, hogy ez a sokoldalú és termékeny neolatin költő 1561-ben ugyanattól a Georg Tannertól tanult görögöt a bécsi egyetemen, aki pár évvel korábban Bornemisza Pétert Sophocles *Elektrájának* magyarítására ösztönözte, majd (Boissard szerint) 1564-ben német földön „poeta laureatus”-zá, vagyis koszorús költővé avatták. Melissus ezután tanult Prágában, Wittenbergben és Lipszében is, majd „Miksa császár alatt Magyarországon katonáskodott.” 1572-ben németre fordította Dávid király zsoltárait. Beutazta egész Európát, természetesen járt Páduában, de Londonban is, végül Heidelbergben kötve ki, ahol 1602-ben bekövetkezett haláláig főkönyvtáros volt az egyetemen.

Melissus költészete a kor enciklopédikus körképe – szinte minden jelentősebb személyiséget ismer és megénekel, Báthori István lengyel királytól Miksa császárig, Carol Clusius nemzetközi hírű botanikustól Sir Philip Sidney-ig és Schwendi Lázárig. Legtöbb versében mégis I. Erzsébet angol királynőt dicsőíti: már 1575-ös verseskötetében két latin verssel, később újabb hat költeménnyel, míg végül 1582 táján egy hosszú pindarikus ódával. Egyik korábbi ódájában Erzsébetről azt írja: „cuius in pectore sapientia Palladis / Habitat...,” vagyis a királynő szívében Pallasz Athéné bölcsessége lakik. Egy másik versében magát Erzsébet „rabszolgájának” nevezi, amire az angol királynő szellemes kis latin verssel válaszolt, furcsállva, hogy Melissus, szabad ember létére magát rabszolgaságra ítélné, s ezzel a fordulattal bókolt a költőnek: „De Te a költők fejedelme vagy, én pedig /Alattvalód, ha fennen hangzó versed / Tárgyául választ. Milyen király szégyelne megbecsülni / oly költőt, aki félistenből minket istenné emel?”¹

Az európai késő reneszánsz e költője magyar szempontból különösen érdekes. Nem csupán azért, mert legteljesebb gyűjteményében, a *Schediasmata poeticában* (Párizs, 1586) számos magyarhoz írt, illetve magyar vonatkozású verset találunk, hanem mert az

1 *Elizabeth I. Collected Works*, eds. L. S. MARCUS, J. MUELLER, M. B. ROSE Chicago–London, University of Chicago Press, 2000, 302.

a bizonyos magyarországi tartózkodás, amit különben Nemeskürty István is említ egyik közleményében,² olyan élményévé vált, amit évtizedeken át több versben próbált kiírni magából. Hamarosan meglátjuk, miért.

Most csak soroljuk fel azokat a magyarokat, akikhez Melissus verset írt: a már említett Báthori István mellett több verset Dudith Andráshoz, egyet Zsámboki-Sambucushoz, egyet az erdélyi Uncius Lénárthoz (akinek *Poematum libri septem de rebus Ungaricis* című, 1579-ben kiadott műve a teljes magyar történelem első verses feldolgozása), egy epigrammát pedig *Ad Paxium et Thurium* címmel Paksi Cormaeus Mihályhoz és (valószínűleg) Thuri Farkas Pálhoz.³ Egyik kiadványában szerepel egy hatsoros epigrammája, amit Páduában írt, Bakfark Bálint sírjánál, a *Monumentum Valentini Grevii Bacfarci*, amelyben Amphionhoz, Orfeuszhoz és Arionhoz hasonlítja a 16. század erdélyi születésű mesterlantosát.⁴ Ami a további magyar tárgyú verseket illeti, van köztük olyan is, amelyik II. Alfonz ferrarai herceg magyarországi hadjáratból való visszatérését ünnepli,⁵ míg egy másik, II. Miksa császárhoz intézett epigrammában szintén szó van az 1566-as magyar hadjáratról. A cambridge-i egyetem két Melissus-kötetének egyikében ismeretlen kéz a cím (*Ad Maximilianum Secundum Ip.*) alá be is írta: „Anno Christi 1566.” Ennek a nem sokkal a leírt esemény után szerzett, tizenhat soros kis versnek a közepe táján Melissus ezt mondja:

„Grande decus meruit laudemque SERINIUS heros, / Sospite quo sopses vestra
Sigethus erat: / Fortiter ob patriam pugnans quia vulnere diro / Maluit, adverso caesus
ab hoste, mori,”⁶

amit én kicsit szabadon így magyarítottam:

„Hős Zrínyit illesse hírnév és harci dicsőség / Ki Szigeted falait védte, szerencse fia! /
Bátran küzdve honáért szerzett mély sebeket és / Szemben az ellennel, karddal küzdve
lehullt.”

Zrínyi Miklósról, a szigetvári hősről van itt természetesen szó, aki – mint tudjuk – elesett az utolsó nagy kirohanásnál, csak egy-két nappal élve túl Szolimán szultán halálát. Melissus szerencsésnek véli azt, aki nem ágyban párnák közt, hanem a harctéren halt meg, ezzel dicsőséget hozva magára és nemzetére.

2 ItK, 1980/3, 313.

3 Pauli MELISSI, *Schediasmata poetica*, Paris, 1586, Liber III. 76. – Thuri Györgyöt Melissus csak 1597-ben ismerte meg.

4 Pauli MELISSI, *Melesivae odae*, 1580, F/3.

5 'Ad Uraniam. Cum Alphonsus II dux Ferrariae ab expeditione Hungarici domum esset reversurus', MELISSUS, op. cit. Liber III, 93–94.

De Melissus nem csak távolról szemléli Szigetvár és Zrínyi sorsát: szemtanúja egy olyan eseménynek, ami élete végéig megmarad emlékezetében. Szigetvár bevétele után ugyanis a török nagyvezér golyosba göngyölve elküldte Miksa császárnak Zrínyi Miklós ecetben és borban megmosott, levágott fejét. Melissus ekkor éppen a Győr melletti táborban tartózkodott, nemcsak látta, hanem mint egyik versében írja is, *kezében tartotta* a szigetvári hős levágott fejét! Ezt az epizódot (ti. a fej elküldését) többen megírták Melissuson kívül is: Istvánffy Miklós, nem sokkal Zrínyi halála után szerzett latin sírfeliratában („A vad törökök leszakítva nyakáról / elküldték a fejét a szülőtteinek...”,⁷ valamint részletesebben Christianus Schesaeus (1535?–1585) *Ruinae Pannonicae* című eposzának tizedik könyvében. Az erdélyi szász humanista költő szerint Szigetvár bevétele után: „Ekkor Zrínyi fejét elvágja a győztes a testtől / küldi, hogy adják át Miksának, s így üzen ennek /: 'Lám, odalett a pajzsod s hires védőfala Bécsnek – Zrínyi...' ... Drága barátjának vesztén megrendül a császár, / s a könnyeinek bő harmata csordul az arcán.”⁸

Arról, hogy Miksa valóban megsíratta-e Zrínyi Miklóst, (ami könnyen elképzelhető), Melissustól nem értesülünk, de a levágott fej látványa olyan hatást tett rá, hogy először „Melica” ciklusának *In P. C.* című versében utal rá: „Tale erat robur comitis Serini; / Cujus heu vidi mutila caput cer-/ Vice revulsum” (Ilyen volt az ereje Zrínyi grófnak, aki-nek párnába göngyölt levágott fejét magam is láttam), hogy később, egy 1595-ben kiadott hosszabb művében újra visszatérjen ehhez a témához.

Ez a másik vers pindaroszi óda, pontosabban két, egy kötetben kiadott óda közül a második. Az elsőt Melissus Jan Zamojski lengyel kancellárhoz írta, a zamoscsi akadémia alapításának tiszteletére 1594-ben, a második pedig Georg Farensbachnak, Báthori István német születésű hadvezérének katonai erényeit magasztalja. Ennek a kis rostocki kiadványnak a teljes címe: *Carmina duo. Unum ad Samoscium, alterum ad Farensbachium sc(h)ripta* (hely nélkül), 1595, és az meglehetősen ritka; én a British Library példányát használtam.⁹ A német hadvezérhez írt *Melos ... ad ... Georgium Farensbachium...* elég hosszú szöveg, amelyből bennünket elsősorban a 21–32. sorok érdekelnek – ezek szólnak arról, hogy Farensbach 1566-ban Miksa császár szolgálatában akkor harcolt Magyarországon, amikor Zrínyi Miklós elesett. (Ezt a versrészletet e tanulmányom függelékében mellékelem.) Itt nem csupán azt mondja el Melissus, hogy látta Zrínyi fejét, hanem hogy: „...huius ego caput / Collo recisum post tenui hac manu / Et ipse miles,”¹⁰ (Magam is, katonaként, kezemben tartottam az ő nyakától levágott fejét). Mint már mondtuk, ez az élmény sokáig kísérthette Melissust, ha még majd harminc évvel később is bevette egy teljesen más témáról írott versébe.

6 MELISSUS, op. cit., Liber I, 11.

7 *Janus Pannonius–Magyarországi humanisták*, Bp., 1982, 374. (HEGYI György fordítása.)

8 *Uo.*, 462. (MURAKÖZI Gyula fordítása.)

9 Pauli MELISSI, *Carmina duo...*, szerk. KLANICZAY Tibor. (Jelzete: BL MS 11408.)

10 *Ibid.*, A/4.

Zrínyi halálának Európa-szerte nagy visszhangja volt, már az ismert wittenbergi gyászantológiát megelőzően is. 1573-ban jelent meg Bázelen Pietro Bizarri *Pannonicum bellum...cumque Arcis Szigethi expugnatione* című műve, amelyben a tudós szerző ne Sziget hősiei védelmét írja le, hanem olyan meglepő dolgokat is közöl, hogy Purkircher György pozsonyi orvos és asztronómus 1566 márciusában megjövendölte Nagy Szolimán halálát.¹¹ Ugyanez az olasz író nem csupán jelentéseket küldött 1566-ban Lord Burghleynek Angliába, de még Szigetvár képét is mellékelte egyik levelében.¹² Érdeemes hozzátenni, hogy számos angol önkéntes tartózkodott ekkor Miksa táborában, de mivel a fegyverszünetet Szigetvár eleste után elég hamar megkötötték, már nemigen vehettek részt a török elleni harcokban. De ez már egy másik dolgozat témája, mint ahogy az is, hatott-e s mennyire Paul Melissus arra a Budai Parmenius Istvánra, akit az 1580-as években Anglia jeles neolatin költői közé soroltak, mivelhogy bizonyos tematikai hasonlóságok határozottan megállapíthatók verseikben.

Függelék

(Részlet MELISSUS, *Ad illustrem et bellicossimum Virum Georgium Farensbachium...*
MELOS: In quo illius laudes militares, & maximae virtutes commemorantur)

A 21–32. sorok:

Exinde in Hunnum finibus extimis,
Thrax obsideret cum Solyman, ferox
Hostis, Sigethum, strenueq(ue)
Eligeret potius moriri
Comes Serinus (cujus ego caput
Collo recisum post tenui hac manu
Et ipse miles) quam pacisci
Cum trucium agminibus latronum
Ut salvus eset: tu generose Vir
Illo stetisti tempore Caesaris
A parte Maximilliani,
Pannoniam gladio tuentis.

11 Pietro BIZARRI, *Pannonicum Bellum...*, Basileae, é. n. 301.

12 Public Record Office (London), State Papers, Foreign, Elizabeth I. SP 70/86.